

Анотації

Тхоржевская Т. В. К вопросу о “картине мира” украинских крестьян “Юго-Западного края” (по материалам экспедиционных исследований Павла Чубинского).

Статья посвящена одному из актуальных аспектов проблемы “Человек и социальное пространство в традиционной культуре”. По материалам экспедиционных исследований Павла Чубинского предпринята попытка проанализировать место рядового украинца-хлебороба в традиционном микросоциуме украинского села второй половины XIX в. В частности, рассмотрены представления/отношения к отдельной этнической (этносоциальной) группе населения Украины, которую называли “жиды”. Отдельные элементы названных стереотипов присутствуют в мировоззренческих представлениях, сказках, песнях, поговорках, обрядности, обычном праве.

Тхоржевская Т. В. To the question of picture of the world of Ukrainian peasants “South-West land” on materials of expeditions of Pavlo Chubinskiy.

The article is devoted to one of the actual aspects of problem of “Persons and social space in a traditional culture”. The place of ordinary Ukrainian-farmer in traditional micro-society of the Ukrainian village of the second half of the 19th century is analyzed on materials of expeditionary researches of Pavlo Chubinskiy.

О. О. Уварова

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОЇ “ПІКЛУВАЛЬНОЇ КОМІСІЇ НАД РУМЕЛІЙСЬКИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ”. 1830–1831 рр.

(За матеріалами Державного архіву Одеської області)

Питання, яке винесено у назву статті, одночасно торкається декількох великих актуальних для дослідження тем. Воно присвячено створенню та діяльності в Одесі спеціального піклувального органу для допомоги в облаштуванні так званих румелійським біженцям (в даному випадку — грекам і болгарам), які опинилися в місті внаслідок російсько-турецької війни 1828–1829 рр. Таким чином, обрана тема є ілюстрацією до висвітлення колонізаційної та зовнішньої політики Російської імперії як приклада “політики покровительства” християнським підданам Османської імперії, а також — місцевої краєзнавчої

тематики, історії благодійності, історії етнічних діаспор на теренах України.

Після підписання Адріанопольського мирного договору 1829 р. багато греків і болгар, що жили в Румелії, боячись помсти з боку турків, готові були піти за російською армією, що відступала [1]. У 1830 р. надходили вісті, що в Болгарії продовжуються утиски з боку місцевого начальства [2]. Боячись розгортання широкого визвольного руху, уряд не залучав до участі у воєнних діях місцевих жителів, але використовував їхню допомогу в тилу для постачання армії всім необхідним.

У травні 1830 р. до Одеси прибули румелійські переселенці [3]. В листі від 19 вересня 1830 р. Одеському градоначальникові А. В. Богдановському Новоросійський та Бессарабський генерал-губернатор, вказуючи на тяжке становище прибулих [це були греки та болгары — *Авт.*], особливо удів та сиріт, просить першого заснувати піклувальну комісію за участю титулярного радника Міщенко, який був над ними Комісаром, і відомих своєю діяльністю одеситів Сотнєва, Кумбарі та інших на розсуд градоначальника; забезпечити її інструкцією та засобами для виконання обов'язків [4]. Судячи з документів Державного архіву Одеської області (ДАОО), в проміжок до 9 жовтня комісію вже було створено, оскільки цим днем датується лист на її ім'я, де вказуються її члени — титулярний радник Міщенко, купці Петрович, Кумбарі та Сотнєв [5].

Історія вивчення подій, пов'язаних з появою в Одесі біженців з Османської імперії, яка в 20-х рр. XIX ст. здригалася Грецькою війною за незалежність, подає не один піклувальний орган, створений для допомоги нужденним. Першим таким виявився створений 20 червня (2 липня) 1821 р. під головуванням біженця Сілістрійського митрополита Кирила “Комітет для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу”, який проіснував до жовтня 1821 р. [6]. Комітет було створено за велінням імператора [7]. В його обов'язки входило надання кожній грецькій родині, яка визнавалася цілком бідною, одноразової грошової допомоги; сприяння влаштуванню біженців на службу та оселенню в домах одеських греків, які вже мешкали в місті [8]. Комітет мав займатися видачею грошей лише особам середнього та нижчого класу, а знатні родини отримували допомогу особисто від Херсонського військового губерна-

тора О. Ф. Ланжерона, під наглядом якого Комітет і перебував [9]. Його існування виявилось тимчасовим, оскільки восени 1821 р. були створені Одеська й Кишинівська грецькі допоміжні комісії, які перейняли на себе функції надання допомоги грецьким біженцям. Одеська комісія стала більш відомим в історіографії допоміжним органом для грецьких біженців періоду революції [10]. Вона не тільки видавала грошову допомогу і пенсії іммігрантам, що прибули до міста в період революції та російсько-турецької війни 1828–1829 рр., але й допомагала знайти роботу, вирішувала інші організаційні питання. Діяльність же Кишинівської комісії ще не досліджена. Вивчення історії створення та діяльності кожної з цих установ, враховуючи й піклувальну комісію над румелійськими переселенцями, дозволить розглянути етапи створення та взаємозв'язок всіх допоміжних органів в Одесі, дасть змогу зрозуміти механізм їхньої роботи з переселенцями, а також заповнить прогалини в історії російської урядової благодійності.

Робіт, в яких би розглядалася діяльність комісії над румелійськими переселенцями, не має, окрім згадки про її створення у примітках до статті Г. М. П'ятигорського [11]. Тому випадкова знахідка документів Комісії серед справ фонду № 2 — “Канцелярія одеського градоначальника” ДАОО допомогла відтворити у більшому обсязі перебіг подій, пов'язаних із зазначеною проблемою [12]. Отримані матеріали допомогли реалізувати поставлену мету — віднайти відомості щодо появи піклувальної комісії над румелійськими переселенцями, простежити її діяльність та ефективність вжитих заходів для поліпшення становища іноземних біженців, тим самим замкнути ланцюг відомих допоміжних органів в Одесі, створених для балканських, передусім — грецьких, біженців часів Грецької революції та російсько-турецької війни 1829–1830 рр.

Прибулі у 1830 р. переселенці були дуже бідними, серед них було багато дітей, старих, хворих. За рахунок міста їм надавалися необхідні ліки [13]. Удів та сиріт нараховувалося 227 осіб; протягом жовтня–листопада вони отримували від Комісії кормові гроші по 15 коп. на день, загалом — 2043 руб. [14]. Згідно “Іменному списку румелійських переселенців, які знаходяться на тимчасовому перебуванні в місті Одесі та околицях” прибулих рахувалося 1704 особи — 811 чоловіків та 893 жінки [15].

Всього було 421 родина, з яких 86 були розміщені у Прохоровському заводі, 12 — в будинку колезької реєстраторки Кирилової, 323 — в інших місцях по Одесі та в околицях міста [16]. Вивчаючи імена переселенців, можна зробити висновок, що за національністю вони були греками та болгарами.

Станом на жовтень 1830 р. румелійських переселенців по задоволенню кормовими грошима належало розмістити по хуторах та селищах. Дев'ять родин вирішили оселитися в Акермані [17]. Інші ж виявили бажання винайняти собі квартири в місті [18].

Комісія продовжувала надавати грошову допомогу тим, хто найбільше потребував. Гроші надходили від одеського міського начальника з міських коштів та пожертвувань. По місту був проведений збір добровільних пожертвувань для допомоги нужденним місцевим мешканцям та румелійським переселенцям, за результатами якого було зібрано 7 047 руб. [19]. Частина цих пожертвувань надходила для потреб Комісії. На кінець жовтня 1830 р. Комісія отримала та витратила 3 843 руб. з міських коштів та 1 500 руб. з пожертвувань, плюс 57 руб. 20 коп., отримані після обміну асигнацій на срібло, — разом 5 400 руб. 20 коп. [20]

Подальше становище румелійських переселенців потребувало змін. Новоросійський та Бессарабський генерал-губернатор звертався до Міністерства внутрішніх справ щодо прийняття колоністським начальством під свою опіку румелійських переселенців [21]. У відповідь же отримав, що їх неможливо прийняти, якщо вони не виявлять бажання оселитися в бессарабських болгарських колоніях и мешкають по різних містах Новоросійського краю; губернатору порадили зарахувати їх до різних звань згідно їхнім заняттям [22].

Щодо подальшої діяльності Комісії взимку 1830 р. — навесні 1831 рр. відомостей в архіві поки що не знайдено. Скоріш за все, діяльність Комісії вже не була настільки активною. У липні 1831 р. виконуючий обов'язки Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора довідувався в одеського міського начальника, чи необхідно продовження існування в Одесі Комісії для румелійських переселенців [23]. Деякі біженці знаходили собі заробітки в сусідніх колоніях іноземних поселенців, наприклад, греко-болгарських. В серпні 1831 р. переселенцям про-

понувалося бути занесеними до матроського цеху, на що вони відмовилися [24].

У вересні 1831 р. Комісія скаржилася О. І. Левшину, який перебував на посаді міського градоначальника, що її підопічні — румелійські переселенці — мають змогу безперешкодно з її боку переселятися, а з'являються в Комісію лише коли їм здійснюється виплата грошей; переселенці могли повертатися за кордон, переїжджати у Бессарабію та інші місця [25]. З подібними проблемами стикалася ще Одеська допоміжна комісія, яка періодично мала потребу в надходженні нових коштів, а всі її наміри залучити греків до самозабезпечення залишилися марними. Останні, хоч і були сповіщеними про закінчення пожертвуваних сум, не поспішали влаштуватися на роботу і заробляти на життя. Причин цього було декілька. По-перше, вони не прагнули переїжджати з Одеси, де могли знайти собі заняття, в інші місця [26]. Позначалося і незнання російської мови і місцевих звичаїв. Можливо, подібними були перешкоди й в діяльності румелійської комісії.

З часом кількість румелійців-переселенців скорочувалася. Головний піклувальник колоністів Південного краю Росії генерал І. М. Інзов у серпні 1831 р. повідомив одеського міського градоначальника, що керуючий МВС направив йому іменний список румелійських переселенців в місті Одесі та околицях, який складався з 338 родин (658 чоловіків та 751 жінка) [27], і повідомив, що багато з них повернулися до колишніх місць.

Ті, що залишалися, з настанням холодів просили грошової допомоги, що на думку генерал-губернатора було обтяжливо для скарбниці та й не змушувало біженців турбуватися самим про своє облаштування. Допомогати вирішив лише нужденним, удовам та сиротам, а останніх станом на серпень 1831 р. було 435 осіб [28].

Наприкінці жовтня 1831 р. перебуваючий на посаді одеського міського градоначальника подав листа до Управління Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора, в якому виказав думку про необхідність припинення надання допомоги грошима та продовольством румелійським переселенцям, за винятком малих дітей, яких направляти до суспільних приюток, та хворих, яких приймати до міської лікарні [29]. Генерал-губернатор у відповідь на початку листопада погодився з

виконанням цього, а разом — закрити піклувальну комісію для румелійських переселенців, оскільки після цього вона не становить необхідності [30]. Скоріш за все, після цього Комісію було ліквідовано. Як показують документи ДАОО, подальше листування стосовно румелійських переселенців відбувається між генерал-губернатором, одеським міським градоначальником, одеською конторою іноземних переселенців та Піклувальним комітетом про колоністів Південного краю Росії; Комісія ніде не фігурує. Питання, що обговорювалися, стосувалися подальшої долі переселенців, фінансових справ та звітів Комісії.

Отже, створення та діяльність Піклувальної комісії над румелійськими переселенцями стали яскравим прикладом російської урядової та громадської благодійності. Станом на сьогодні Комісія є останнім з відомих допоміжних органів османським біженцям грекам та, почасти, болгарам періоду Грецької революції 1821–1829 рр. та російсько-турецької війни 1828–1829 рр. Подальше дослідження цього питання має бути скерованим на виявлення архівних документів, в яких би йшлося про конкретну діяльність і допомогу біженцям з боку румелійської комісії, а також про становище, повсякденне життя та долю переселенців. Це проілюструє загальну російську “політику покровительства” балканським християнським підданам Османської імперії.

Джерела та література

1. Пятигорский Г. М. Греческие переселенцы в Одессе в конце XVIII — первой трети XIX вв. / Г. М. Пятигорский // Из истории языка и культуры стран Центральной и Юго-Восточной Европы. — М.: Наука, 1985. — С. 47.
2. Одесский вестник — Journal d’Odessa. — 1830. — № 23.
3. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 4. — Оп. 6-а. — Спр. 504. — Арк. 1.
4. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 2.
5. Там само. — Арк. 3.
6. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 221. — Спр. 4. — Ч. 1. (1821 р.). — Арк. 17–19, зв.; Див.: Уварова О. О. Створення та діяльність “Комітету для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу” (1821 р.) (За матеріалами Державного архіву Одеської області) / О. О. Уварова // Записки історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. — Вип. 18. — 2007. — С. 158–163.
7. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 221. — Спр. 4. — Ч. 1. (1821 р.). — Арк. 17.

8. Там само. — Арк. 17–18 зв.
9. Там само. — Арк. 18 зв.
10. Див.: Пятигорский Г. М. Деятельность Одесской греческой вспомогательной комиссии в 1821–1831 гг. (По материалам Государственного архива Одесской области) / Г. М. Пятигорский // Балканские исследования. — Вып. 8. — 1982. — С. 135–152.
11. Він же. Греческие переселенцы в Одессе в конце XVIII — первой трети XIX вв. — С. 47, 59.
12. Річ у тому, що справа, в якій на 158 аркушах листування міської та губернської адміністрації з Комісією ми знаходимо необхідні нам відомості, має назву “Про створення в Одесі Піклувального комітету про колоністів Південного краю Росії” (ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 104. — 158 арк.) Назва справи не співпадає зі змістом, оскільки зазначений Піклувальний комітет та румелійська комісія зовсім різні установи. Див. про Комітет: Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799–1876 гг. — Т. 1. Аннотированная опись дел 1799–1818 гг.; ред. О. В. Коновалова. — Одесса: ОКФА; ТЭС, 1998. — С. 9–17.
13. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 33, 75, 90–90 зв.
14. Там само. — Арк. 6–6, зв.
15. Там само. — Арк. 7.
16. Там само. — Арк. 8–29, зв.
17. Там само. — Арк. 31.
18. Там само. — Арк. 39.
19. Там само. — Ф. 4. — Оп. 6-а. — Спр. 1151. — Арк. 1–6.
20. Там само. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 54–54, зв., 61.
21. Судячи з усього, колоністів мав прийняти до свого відання Піклувальний Комітет про колоністів Південного краю Росії, створений у 1818–1819 рр. у Катеринославі. На час подій, що розглядаються, Комітет перебував у Кишиневі (Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799–1876 гг. — Т. 1. — С. 16–17.
22. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 65–65, зв.
23. Там само. — Арк. 95.
24. Там само. — Арк. 103, 130.
25. Там само. — Арк. 107–108, зв.
26. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. — Сер. 2. — Т. V (XIII). — М.: Госполитиздат, 1982. — С. 22.
27. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 109.
28. Там само. — Арк. 113, 152.
29. Там само. — Арк. 122.
30. Там само. — Арк. 122, зв.

Анотації

Уварова О. О. Создание и деятельность одесской “Опекунской комиссии над Румелийскими переселенцами”. 1830–1831 гг. (По материалам Государственного архива Одесской обл.).

На основании документов Государственного архива Одесской области в статье освещены создание и деятельность в Одессе “Попечительной комиссии над румелийскими переселенцами”, которая помогала в обустройстве грекам и болгарам — беженцам из Румелии, оказавшимся в городе вследствие русско-турецкой войны 1828–1829 гг.

Uvarova O. O. Foundation and work of Odessa “Tutorial committee of Rumelia migrants” in 1830–1831 (based on materials of Odessa region state archive).

On the grounds of Odessa region state archive documents foundation and work of the “Tutorial committee of Rumelia migrants” in Odessa were retraced. The Committee helped in settling of Greeks and Bulgarians — refugees from Rumelia who arrived to the city due to Russian-Turkish war during 1828–1829.

О. А. Шановська

СЛОВНИКОВІ ДЕФІНІЦІЇ ТЕРМІНУ “ІНТЕЛІГЕНЦІЯ”: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Термін “інтелігенція” доволі часто використовується і в науковій, і в побутовій лексиці. Незважаючи на широке застосування, він і досі відрізняється неоднозначністю підходів до його розуміння та визначення. Розробкою тлумачення поняття “інтелігенція” традиційно опікуються філософія, соціологія, історія, культурологія. Вже більш ніж півтора століття вчені намагаються дати вичерпне, несуперечливе і разом із тим змістовне визначення даного терміну.

Сформульовані провідними фахівцями визначення поняття “інтелігенція” в енциклопедіях, енциклопедичних словниках відбивають загально визнані уявлення про його сутність. Взагалі оволодіння словниковими дефініціями безпосередньо створює базу для формування термінологічної компетентності, яка є важливою складовою теоретичної підготовки фахівців. Опанування словникових визначень поняття “інтелігенція” необхідне для наукового обґрунтування понятійного апарату в